

NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE YOKSULLUK

Pınar KAYA ÖZÇELİK

Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Denizli

Yardımcı Doçent

E-posta: pinarkayaozcelik@gmail.com

Özet

Neoliberal küreselleşme sürecinde izlenen birtakım politikalar, işsizliğin ve artık günümüzde sadece işsiz geniş toplumsal kesimlerle özdeşleştirilemeyecek olan yoksulluğun şiddetlenmesine ve küresel ölçekte artmasına neden olmuştur. Sermayenin küresel ölçekte artan devingenliği ve sınır tanımazlığıyla karakterize edilen küreselleşme sürecinde, harekete geçirilen neoliberal politikalarla, hızla sermayenin kârının maksimizasyonunu garanti altına alınırken, giderek genişleyen toplumsal kesimler, yoğunlaşp yaygınlaşan bir yoksulluğun pençesine düşmektedir. Bu çalışmada neoliberal küreselleşme sürecinin yoksulluk olgusunun şiddetlenmesine yol açan temel parametrelerine yer verilerek, bizatihi neoliberal küreselleşme sürecinin temel dinamiklerinin, yoksulluğu artırarak keskinleştirdiği vurgulanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Küreselleşme, Postfordizm, Yoksulluk

Alan Tanımı: Sosyoloji

NEOLIBERAL GLOBALIZATION PROCESS AND POVERTY

Abstract

Certain policies implemented in neoliberal globalization process have caused global and violent increase in unemployment and poverty which cannot be identified with only unemployed wide section of the society today. While the maximisation of capital's profit rate is secured through neoliberal policies applied in the process of increasing dynamism of capital and boundless

globalization process, more and more sections of society fall victim to expanding poverty. In this study, by including its major parameters which cause deepening of poverty, it will be emphasized that actually the basic dynamics of neoliberal globalization process have increased and sharpened poverty.

Keywords: *Neoliberalism, globalization, Postfordism, Poverty*

Field: Sociology

JEL Code: F66 - Labor

1.GİRİŞ

Yoksulluk olgusu, 21. yüzyılda artık sadece az gelişmiş ülkelerin değil, aynı zamanda gelişmiş kapitalist ülkelerin de temel sorunlarından biri olarak, giderek bütün dünyanın gündemini oluşturmaktadır. Günümüz küresel kapitalizmin, başta Dünya Bankası olmak üzere temel düzenleyici kurumları, özellikle 1990 yılından başlayarak, büyüyen ve derinleşen yoksulluk olgusuna artan bir ilgiyle dikkat çekmektedir. Bu ilginin izdüşümü hızla ilgili akademik yazında da görülmekte ve temel arayışlar, yoksulluğun nedeninden ziyade yoksullun tanımlanması, sınıflandırılması ve küresel ölçekte genişleyen ve yoğunlaşan yoksulluğun 'yönetilmesi' üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda karşımıza kabaca iki ana yaklaşım çıkmaktadır. Bir yanda yoksullun tanımlanmasındaki egemen olan ve yoksulluğu gelir ve tüketim ekseninde geliştirilen nicel göstergeler temelinde ele alan bir yaklaşım bulunmaktayken, diğer yandan bu egemen yaklaşımı eleştiren ve yoksulluğun bu nicel göstergelere hapsedilmemesi gerektiği vurgulayan bir yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşım yoksulluğun çok boyutlu bir olgu olduğuna dikkat çekerek, temel 'kamusal hizmetlere', sosyal, siyasal haklara erişim 'yoksunluğunu' içerecek şekilde kavramın genişletilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Fakat yoksulluğa yaklaşımın mevcut bu iki ana damarında da yoksulluğun sınıf ile ilişkisine ve dolayısıyla kapitalizmin yoksulluğu besleyen yapısal özelliklerine yönelik herhangi bir atıf ya da belirleyiciliğine yer verilmemektedir. Bu bağlamda yoksulluğun çok boyutluluğuna dikkat çeken ve kavramın genişletilmesi gerektiğini savunanların, vardıkları sonuç, yoksulluğun

kapitalist sistem içerisinde ‘yönetilebilmesi’ için, sermaye açısından ‘hazmedebilir’ bir ölçüde, yoksulların lehine mütevazı bir biçimde bölüşüm ilişkilerini yeniden düzenleyebilmeyi önermektedir. Zira bu düzenleme, kapitalist sistemin işleyişinin aksamaması ve bu doğrultuda neoliberal küreselleşme sürecinin temel politikalarının riske atılmaması için de elzem olarak görülür.

Bu ekseninde bu çalışmada, kapitalizmin 1980 sonrasındaki yeniden yapılanmasının temel parametreleri olan küreselleşme süreci, neoliberalizm ve post fordizm arasındaki organik ilişkinin yoksulluk olgusuna etkileri üzerinde durulacaktır.

2. 1980 SONRASI KAPİTALİZMİN YENİDEN YAPILANMASININ TEMEL PARAMETRELERİ

2.1. Neoliberal Küreselleşme Süreci

Neoliberal küreselleşme, sermayenin küresel ölçekte sınırsız ve engelsiz hareketliliği ile karakterize olan bir süreçtir. Küreselleşme her şeyden önce, üretim ve dolaşım alanlarında sermaye birikim sürecini dünya çapında düzenleyen sermayenin ihtiyaçlarının bir ürünüdür. Sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda sistemin yeniden yapılanması ve sermayenin çıkarlarının dünya ekonomisine hakim kılınması, kendiliğinden gerçekleşen bir süreç olmayıp, devletin doğrudan ve dolaylı müdahaleleri yoluyla uyguladığı neoliberal politikalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda neoliberalizm, dünya ekonomisi içerisindeki bütün engellerin kalktığı, meta, para ve üretim sermayesi akımlarının serbestleştiği, yani neoliberal söylemin aksine, her şeyin düzenlendiği bir durum yaratmaktadır. Bir devlet politikası olarak dünyada hüküm süren neoliberalizm dünyanın bütünleşmesinin temel nedenlerinden biridir (Savran, 2008:110,287). Bu ekseninde neoliberalizm, sermayenin küreselleşmesine ya da küreselleşme sürecine ivme kazandıran muazzam bir politikalar demetidir. Dolayısıyla küreselleşme süreci her şeyden önce sermayenin küreselleşmesine hizmet eden neoliberal politikalar ile organik ilişki içerisinde. Öncelikle küresel sermayenin ve ulus ötesi şirketlerin çıkarlarını yansıtan neoliberalizm, küreselleşme sürecinin itici gücü olarak, küresel sermayenin dünya ölçeğinde genişlemesine ve derinleşmesine hizmet etmekte ve bu yönde uluslararası mal ticaretinin ve finansal sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve kuralılaştırılması, devletin sosyal ve ekonomik hayattaki yükümlülüklerinin azaltılması, özelleştirmeler her alanda kuralılaştırma ve serbestleştirme gibi politikaları hayata geçirmektedir (Yeldan, 2008:79). Sadece iktisadi bir politika olmayıp, aynı zamanda küreselleşme sürecinin bir ideolojisi de olan neoliberalizm, bireysel refahla

birlikte iktisadi büyümeyi ve dinamizmi sağlamanın formülünün, yine kuralsızlaştırma, esneklik, özelleştirme gibi yöntemlere dayalı bir piyasa özgürlüğü olduğunun altını çizmektedir. Ancak, neoliberalizmi klasik liberalizmden farklılaştıran ve karakterize eden özellik, piyasa özgürlüğünü, iktisadi alanın yanı sıra, devletin ve toplumunda organizasyonunda temel ilke olarak benimsenmesidir (Mütevellioğlu; Işık, 2009:161-162). Bu doğrultuda neoliberal küreselleşme sürecinde, toplum piyasanın suretinde dönüştürülürken bizzatı devlet kendisi piyasalaştırılmaktadır. Rekabetçi devlet kavramsallaştırmasında karşılığını bulan bu süreçte, devlet artık ulusal iktisadi kalkınma için bir araç olarak kullanılmayıp, neoliberalizmin küresel düzeyde teşvik edilmesi için kullanılmaktadır. Devletin işlevinin yeni küresel düzene uygun düşecek şekilde yeniden örgütlenmesiyle birlikte devlet, eski ulusal devletler düzenindeki 'hakem' rolünü bir kenara bırakıp giderek bir piyasa 'oyuncusu' gibi davranmaya başlamıştır. Düzenleme artık 'kamu yararı' adına değil, bizzat küreselleşme projesi adına gerçekleştirilmektedir(Munck, 2007:112). Böylelikle devletin piyasa mantığına teslim olduğu bu süreçte, artık temel kaygı uluslararası piyasada rekabet gücü elde edebilmek için maliyetlerin düşürülmesi, bu ekseninde kârın maksimizasyonun sağlanması ve teminat altına alınması için gerekli düzenlemelerin yapılması ve özellikle az gelişmiş ülke piyasalarının uluslararası rekabete açılması için bu ülkelerdeki her türlü korumacılığın tasfiyesidir.

Uygulanan neoliberal politikaların önemli bir sonucu, İstihdam yaratmayan büyüme olgusudur. Sanayi ve hizmetlerdeki hızlı büyüme performansına karşın, istihdamdaki büyümenin son derece sınırlı kalmasını dolayısıyla ekonomideki büyüme ile istihdam yaratma kapasitesi arasındaki ilişkinin kopmasını ifade eden bu olgu, neo liberal dönüşüm ve sermaye birikiminin ancak bu koşullarda sürdürülebilir hale gelen kapitalist üretim ilişkilerinin bir ürünüdür(Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011:38). Hemen hemen gelişmekte olan çoğu ekonomiyi etkisi altına alan bu olgunun, kapitalizmin finansallaşma sürecinin doğrudan bir ürünü olarak kabul edilebilecek olan, küresel ekonominin 2007-2008 krizinin derinleşmesiyle şiddetini artıran çok boyutlu 'işsizlik' sorununun gelişmiş kapitalist ülkelerde de gözlenmeye başlamasıyla küresel bir nitelik kazandığı söylenebilir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2009.59). Küresel ekonomide reel üretim krizinden, istihdam krizine dönüşen bu küresel krizin ve büyük durgunluğun yapısal koşulları, aslında kapitalizmin yirminci yüzyılın son çeyreğinde şekillenen yeni uluslararası işbölümü ve finansallaşmaya dayalı birikim rejimiyle belirlendiği söylenebilir

(Yeldan, 2009:147). Finansal birikim modelinin temel özellikleri olarak şunlar sıralanabilir: a) büyümenin ağırlıkla kısa vadeli sermaye akımına bağımlılığı; b) iktisadi faaliyetlerin finansal spekülasyon ve rant tarafından yönlendirilmesi, bağlı olarak bölüşümün giderek rantıye lehine düzenlenmesi; c) finans sektörünün reel sektörden kopması; d) kamu maliyesinde kronik dengesizlik; e) iktisat politikalarının kısa vadeli sermaye girişine bağımlı olması, bu bağlamda deformasyonu (Sönmez, 2009:42). Bu bağlamda finansallaşma olgusu, sadece finansal gelirlerin görece artmasından ibaret değildir. Finansallaşma, sermaye birikimi önceliklerinin giderek reel ekonomik faaliyetlerden uzaklaştırılması ve kısa dönemli, ancak riskli ve yüksek getirili finansal varlıklarda yoğunlaştırılması anlamını da içermektedir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011:40). Bu ekseninde istihdam yaratmayan büyüme olgusu, neoliberal politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve büyük ölçüde spekülatif sermaye hareketlerine dayanan finansal birikim/ büyüme modelinin ürünüdür (Yeldan, 2009:174). Neoliberal politikalarla birlikte, özellikle ekonominin giderek reel üretimden koparak finansallaşması ve özellikle rekabetçi devlet modeli ekseninde, devletin sosyal yükümlülüklerinin geriletilmesi ve bu yükümlülüklerin doğrudan ticarileşmesiyle birlikte, tüm dünya da gözlemlenen sosyal, siyasal ve iktisadi haklarda gerçekleştirilen aşınma ile emek piyasasında da köklü değişiklikler gözlemlenmiştir. Mütevellioğlu ve Işık (2009:163-164), gerek gelişmiş gerek az gelişmiş ülkelerde uygulanan neoliberal politikaların, özellikle emek piyasası üzerinde benzer etkiler yarattığını vurgulayarak bu etkileri üç ana eğilim ekseninde çözümlenmektedirler. Gözlemlenen birinci eğilim, ekonomik büyüme ile istihdam artışı arasındaki ilişkisinin zayıflaması, büyümenin yeni iş alanları yaratma etkisinin azalmasıdır. İkinci eğilim, istihdamın giderek hem daha istikrarsız ve güvencesiz, hem de emek geliri sağlama fonksiyonun daha yetersiz hale gelmesidir. Dünya genelinde görülen üçüncü eğilim ise, hukuksal ve kurumsal değişikliklerle desteklenen uygulamalarla, emek piyasasının esnekleştirilmesi ile emekçilere yönelik sosyal koruma ağının zayıflatılmasıdır. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, tüm bu gelişmeler ve değişimler günümüzde küresel ölçekte büyüyen ve derinleşen işsizlik ve yoksulluk olgusunun gerisindeki temel dinamikler arasında yer almaktadır.

2.2. Postfordizm, Esnek Üretim ve Taşeronlaşma Ağı

Millar (1993), yoksulluk çekenlerin sayısındaki artışın birbiriyle ilgili üç etmeden kaynaklandığını söylemektedir. Bunlardan ilki önemli bir düzeyde seyreden işsizlik, ikincisi, düşük ücretlerdeki artış ve son olarak güvensiz ya da

esnek istihdamın yükselişidir. Millar'ın yoksulluğun günümüzde hızlı artışına ivme kazandırdığını söylediği bu üç etmen, büyük ölçüde neoliberal küreselleşme süreci ve bu sürecin üretim sürecinin organizasyonunda yarattığı köklü değişikliklerle ilintili olduğu söylenebilir. Bağımsız Sosyal Bilimcilerin (2011) "Büyük Durgunluk" olarak ifade ettikleri kapitalizmin 1960'lı yılların sonundan başlayarak 1970'li yıllar boyunca derinleşen aşırı birikim eğilimi ve böylelikle kâr oranlarının düşmeye başlaması, sistem içerisinde köklü değişikliklerin yapılmasını gündeme getirmiştir. Bu köklü değişiklikler kapitalizmin 1980 sonrasında yeniden yapılandırılarak üzerinde yükseleceği üçlü sacayağını da oluşturmaktadır. Söz konusu bu ayaklardan biri küreselleşme, biri neoliberalizm, diğeri ise postfordizmdir. Birbiriyle ilintili bu üç sürecin açık sınıfsal eğilimleri vardır: sermayenin kârının maksimizasyonu ve böylelikle her şeyden önce bir maliyet unsuru olarak emeğin sıkı biçimde disiplin altına alınması. Emeğin disipline edilmesinde, işsizliğin ve yedek işgücü rezervinin varlığının ve genişliğinin muazzam bir stratejik işlevi bulunmaktadır. İşsizliğin artışı ile birlikte yedek işgücü rezervinin büyümesi, işgücünün arasındaki rekabeti artırarak, hem çalışanların hem de çalışma arzusunda bulunanların daha düşük ücretlere ve çalışma standartlarının düşürülmesine, yoğunlaşmasına ve sürelerinin uzamasına kısacası daha zor şartlarda çalışmaya razı edilmesinde önemli işlevler üstlenir. Bu nedenle kriz dönemleri ve bu dönemde katlanarak artan işsizler ordusu, sermaye sınıfının emeği kontrol altına alması ve disipline etmesinde ve olağan dönemlerde emekçi sınıfın direnişi ve yasal mevzuatlar gereği yaşama geçiremediği ve kendi sınıfsal çıkarlarını yansıtan düzenlemeleri uygulamaya koymasında da muazzam fırsatlar sunmaktadır. Örneğin Margaret Thatcher'ın iktisadi başdanışmanı sıfatıyla deneyimlerini daha sonra yorumlayan İngiliz iktisatçı Alan Budd şunları söyleyecektir: *"ekonomiyi ve kamu harcamalarını daraltarak enflasyonla mücadele etmeye yönelik 1980'lerdeki politikalar işçileri bastırmak için bir paravandan ibaretti. İşçi sınıfının gücünü azaltmak için işsizliği artırmak arzu edilebilir bir yöntemdi. Yapay olarak yaratılan (Marksist terimlerle söylersek) kapitalizmin bir kriziydi. Bu sayede bir yedek sanayi ordusu oluşturulmuş oldu.... bu da o zamandan bu yana kapitalistlerin yüksek kâr elde etmesini olanaklı kıldı"*(The Observer, 21 Haziran 1992; aktaran Harvey, 2012a:302). Bu bağlamda kapitalizmin 1970'li yıllarında derinleşen yapısal krizi yani aşırı birikim krizi, sermaye sınıfına kendi sınıf çıkarını ve bu yöndeki politikaları ve düzenlemeleri toplumun geri kalan sosyal kesimlerine dayatması için muazzam bir fırsat yaratmıştır. Neoliberalizm hızla Keynesyen refah devletinin dayandığı sosyal devlet anlayışının geniş toplumsal kesimlere sağladığı kazanımları yerle bir

etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki, çeyrek yüzyıllık dönemi kapsayan ve kapitalizmin ‘altın çağı’ olarak bilinen keynezyen refah devletinin özellikleri şunlardır: üretimde markalaşma yerine standardizasyona yönelik ‘kitlesel tüketim için kitlesel üretim’ anlayışına dayalı Fordist teknoloji; ücretli emeği üretim sürecinde ‘maliyet’ unsuru olduğu kadar, aynı zamanda ‘tüketim talebi’ yaratan bir olanak şeklinde değerlendiren ve dolayısıyla, ücretli emeğin sendikal taleplerine göreceli olarak daha ılımlı yaklaşan sosyal devlet yapısı; iç pazarın güçlü tutulmasına yönelik genişleyici ve işsizliğin azaltılmasına öncelik veren maliye ve para politikaları, sermaye birikiminde önceliği ulusal sanayileşmeyi gözetmek üzere finans sermayesini düzenleyici ve hareketliliğini kısıtlayıcı kontroller; aşırı rekabetçi ve yıkıcı spekülasyonu önlemek üzere sabit (ya da düzenlenmiş) döviz kuru politikaları (Yeldan, 2008.161). Bu ekseninde Neoliberal küreselleşme süreci, temel özellikleri bu şekilde kabaca çizilen keynezyen refah devletinden köklü bir kopuşu gerçekleştirmiştir. Neoliberal küreselleşme, daha önce ifade edildiği gibi, ekonominin finansallaşması ve finansal birikim modeline geçişle birlikte finans sermayesi üzerindeki kontrolleri kaldırarak, sermayenin küresel ölçekte akışını hızlandırmış, böylelikle ekonomik büyüme de önceliği sanayi sektöründen hizmet sektörüne kaydırmıştır. Sanayi sektörünün bu süreçteki küçülmesine dolayısıyla istihdam yaratma kapasitesinin daralmasına karşın, genişleyen hizmet sektörü artan işsizliğe koşut olarak istihdamda gerekli büyümeyi karşılamaktan uzak kalmıştır. Üstelik hizmet sektörü ikili bir istihdam yapısını da bünyesinde taşımaktadır. Bir yandan nitelikli, yüksek ücret alan ‘ayrıcalıklı’ bir azınlık işgücünü bünyesinde barındırırken; diğer yandan oldukça dezavantajlı koşullarda çalışan, düşük ücretli, iş güvencesinden yoksun ve oldukça şişkin bir vasıfsız işgücünü içermektedir. Bu bağlamda Harvey de (2012b:426) hizmet faaliyetleri ve yönetsel işlevlerin türlerinin ya çoğunlukla kadınların istihdam edildiği düşük maaşlı işler ya da yönetim spektrumunun en tepesinde bulunan yüksek maaşlı pozisyonlar olduğunu vurgulamaktadır.

Hizmet sektörünün yansıttığı bu ikili istihdam yapısı, büyük ölçüde post fordist üretim sürecinin temel karakteristiğini oluşturmaktadır. Neoliberal küreselleşme sürecine ivme kazandıran ve sermayenin küresel ölçekte akışkanlığını kolaylaştıran teknolojik ilerlemeler, özellikle mikro elektronikteki gelişmeler emeğin iş süreci içerisindeki örgütlenme biçimlerini değiştirmiştir. Yeni teknolojiler, yeni işgücü türleri ve yeni meslek alanları yaratırken, bir yandan da var olan emek kategorilerini ve iş alanlarını ortadan kaldırmaktadır. Bilgisayar teknolojisinin üretim sürecinde etkin biçimde kullanıldığı postfordist üretim

biçiminde, her şeyden önce farklılaşmış pazar için kaliteli üretimi gerçekleştirecek nitelikli çekirdek/merkez işgücünü istihdam eden küçük ölçekli üretim birimleri doğarken, diğer taraftan aynı zamanda üretim ölçeğinin küçülmesi, hem taşeron üretim biçimlerinin yaygınlaşmasını, istihdam koşullarının değişmesini, dolayısıyla niteliksiz, güvencesiz, düşük ücretli çevre emek gücünün ortaya çıkmasını hem de emek pazarına devletin müdahalesinin azaltılmasını sağlamıştır (Öngen, 1995:830). Bu doğrultuda bilgisayar teknolojisinin üretim sürecinde aktif biçimde kullanılmasının tetiklediği uzmanlaşma süreci, emeğin kendi içinde vasıflı-vasıfsız işgücü olarak parçalanmasına neden olmuş, aynı zamanda post fordizmin taşeronlaşma eğilimi ile emek yoğun üretim faaliyetlerinin işgücü maliyetlerinin düşük olduğu az gelişmiş ülkelere kaydırılması neticesinde, emeğin kendi içinde bölünmesine uluslararası bir boyutta da eklemiştir (Öngen, 1998:197). Böylelikle emeğin kendi içinde parçalanması salt ulusal sınırlar içerisinde kalmamış, bu parçalanmaya eklenen uluslararası boyut ile, aynı zamanda gelişmiş kapitalist ülkelerin emek gücü ile az gelişmiş ülkelerin emek gücü de karşı karşıya gelmiştir. Bir bütün olarak emeğin kendi içerisindeki bu çok boyutlu kutuplaşması, aratan işsizliğin ve genişleyen emek rezervinin belirleyiciliği altında, kendi aralarındaki rekabeti de keskinleştirerek, emeğin kolaylıkla disiplin altına alınmasına ve her şeyden önce bir emek disiplin rejimi olan esnekliğin hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Devletin giderek piyasaya entegre olduğu ve sosyal devlet olma niteliğini yitirdiği bu konjonktürde, emeği koruyan politikalarının hızla tasfiyesiyle her türlü sömürüye açık hala gelen işgücü, esnekliğin işletmelerde yaygınlaşması neticesinde, sendikalaşma ve sendikal haklardan yararlanma gücünü de yitirmektedir. Böylelikle sendikalar bir yandan işsizliğin artışı, iş güvencesinin azalması, işgücünde kutuplaşmalara gidilmesi gibi nedenlerle örgütlenme açısından ciddi sorunlar yaşarken, öte yandan da işletmelerin söz konusu esnek işgücü uygulamaları ve yeni yönetim politikaları nedeniyle genellikle dışlanmakta ve ikinci role itilmektedir (Koray, 1995:766). Sendikasılaştırılmanın yanı sıra esnekliğin emeği disiplin altına alınmasını kolaylaştıran, diğer bir özelliği emek gücündeki esnekliktir. Belek (1999:81-81-88), emek gücündeki esnekliğin farklı biçimleri olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar, işlevsel esneklik, sayısal esneklik, çalışma sürelerindeki esneklik ve son olarak ücret düzeylerindeki esnekliktir. İşlevsel esneklik, hem herhangi bir nedenle iş sürecinin aksamamasını güvence altına almak hem de işgücünden tasarrufu sağlayarak maliyetleri azaltmak amacıyla işçinin üretim süreci içerisinde birden fazla işte sorumluluk almasını ve bunun için işgücünün farklı becerilerinin geliştirilmesini ifade etmektedir. Sayısal esneklik ise,

teknolojik yeniliklerin itici gücüyle, sermayenin değişen koşullar karşısında emek gücünün sayısında değişen bu koşullara uygun olarak değişiklik yapabilme olanağını vurgular. Ücret esnekliği ile ücretin performansa dayalı hale getirilmesini ve böylelikle emeğin üretkenliğinin artırılmasını amaçlanır. Çalışma sürelerinde esneklik ise, sayısal esneklik ile birlikte değerlendirildiğinde daha az işgücünün istihdam edilerek, daha yoğun çalıştırılması ile kârın maksimizasyonun hedeflenmesidir. Söz konusu bu emek gücündeki esneklik biçimleriyle birlikte, devletin piyasa ve emek piyasası üzerindeki müdahalelerinin geriletilmesi, taşeronlaşma ağı ve fason üretim zincirleri ve bu yöndeki neoliberal politikalar eşliğinde yasal mevzuatın yeniden düzenlenmesi ya da en azından gevşetilmesi, giderek büyüyen ve üstelik artık günümüzde ekonominin canlanmasının motoru da olarak görülen bir enformel sektör olgusuna hayat vermiştir. Üstelik kayıtdışı istihdamın ve sömürünün yatağı olan bu sektör, formel sektörden çok daha hızlı büyümekte ve kayıtlı istihdamdan çok daha fazla işgücünü emmektedir. Örneğin Harvey (2012b:426). özellikle ABD’ de birçok şehirde enformel üretim faaliyetlerinin artmasının son yirmi yıla damgasını vurduğunu ifade ederek, hatta bu faaliyetlerin, gerekli bir musibet ya da dinamik bir büyüme sektörü olarak görüldüğünü de belirtmektedir. Hem enformel sektörün genişlemesi hem işsizliğin artması ve hem de her iki olgu ile ilişkili olarak yoksulluğun genişlemesi ve derinleşmesi bağlamında değerlendirilebilecek önemli bir olgu da, neoliberalizmin tarım üzerinde yarattığı tahribattır. Türkiye üzerinden örneklendirilecek olunursa, özellikle Türkiye’de derinleşen ekonomik krizle birlikte 1990’lı yılların sonu ve 2000’li yılların başından itibaren, neoliberal küreselleşme sürecinin uluslararası düzenleyici kurumlarından olan IMF’ye ve Dünya Bankası’na verilen niyet mektuplarında devletin tarımsal ürünleri destekleme ve taban fiyatlarını belirleme politikalarından giderek vazgeçeceği, en azından daraltılacağı ve tarımsal reform programı ile devletin tarımsal üretim ile tarımsal sanayi üretiminde doğrudan bir rol almaktan çekilmesine yönelik orta vadeli hedef doğrultusunda, sektördeki devlet varlıklarının ticarileşmesi ve özelleştirilmesini kapsayan ifadeler rastlanmaktadır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011:155). Bu bağlamda Boratav da (2008:72-73), Türkiye özelinde bu süreci çarpıcı biçimde ortaya koyarak, neoliberal politikaların tarımsal fiyatlar üzerinde ciddi bir erozyona sebep olduğunu vurgulayarak, bu aşınmanın tarımsal alanda cumhuriyet tarihinin görmediği boyutta bir üretimden kopma olgusunu yarattığını söylemektedir. Bu kopuş metropol kentlere, hız kesmeden akan göçlerde realize olmaktadır. Söz konusu göçün özneleri ise, daha önceki kuşaklardan daha olumsuz koşullarda, özellikle neoliberal küreselleşme sürecinin enformel

sektörlerine niteliksiz, kayıt dışı, ucuz işgücü olarak akmaktadır. Bu ifadelere koşut olan yapılan araştırmalar, Türkiye’de en fazla işsizliğin ve yoksulluğun, ilk sırada, kırsal alanda görüldüğü gerçeğini gözler önüne sermektedir (Bahçe ve Köse, 2012:26).

Yukarıda ifade edilen tüm bu değişimler sonucunda işsizlik oranları yükselmekte, çalışma standartları gerilemekte, gerek çalışma koşulları gerekse ücretli çalışanlar arasındaki farklılaşmalar ve bölünmeler derinleşmektedir. Bu bağlamda reel ücretler düşmekte, ücret artışları açık ara ile verimlilik artışlarının gerisinde kalmakta, ücret eşitsizlikleri ile birlikte gelir dağılımı dengesizlikleri de derinleşmektedir. Bu doğrultuda merkez kapitalist ülkelerde gönülsüz olarak çağrı üzerine kısmi süreli veya belirli süreli vb. işlerde çalışanların sayısı ve oranı artarken, çevre ülkelerde ise açık işsizliğin yanı sıra istihdamın giderek artan bölümü kayıt dışına çıkmaktadır (Mütevellioğlu ve Işık, 2009:163-164). Bu koşullar altında yoksulluk olgusu giderek çok daha geniş bir kesimi kapsamı altına almakta, yoksulluk olgusu artık günümüzde sadece işsizleri kapsamamakta, çalışan işgücünün giderek genişleyen bir kesimini de bünyesine katmaktadır (Bahçe ve Köse, 2012).

3.NEOLİBERALİZM VE YOKSULLUK

Neoliberalizm esas olarak yoksulluğu ve nedenlerini yoksulun üzerine yıkmaktadır. Örneğin neoliberal söylem, devletin sosyal güvenlik harcamalarının yoksulları tembelleştirdiğini ve onları emek güçlerini satmak için emek piyasasına girmekten alıkoyduğunu vurgular. Şüphesiz bu söylemin gerisinde, sosyal güvenlik kurumlarının ve politikalarının tasfiyesinin ve bu kurumların yerine getirdiği hizmetlerin ticarileştirilerek doğrudan piyasadan satıl alanan hizmetlere dönüştürülmesinin meşrulaştırılması ve bunun için gerekli kamuoyunun hazırlanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda neoliberalizmin savunucuları birtakım argümanlar geliştirmektedir. Bunlardan biri “aşağı damlama”dır. Bu kavram ortaya çıkacak iktisadi büyüme artışının herkese yarar sağlayacağını ifade etmekte ve genel hasılanın büyümesinin bir bütün olarak nüfusun yaşam standartlarında iyileşmeye yol açacağını vurgulamaktadır. Böylelikle neoliberal küreselleşme sürecinde artan iktisadi fırsatlar ‘aşağı damlamak’ suretiyle en yoksul kesimlere dahi ulaşacaktır. Neoliberallerin diğer bir argümanını, geliri zenginden yoksula doğru yeniden bölüştürme teşebbüslerinin iktisadi özendirmeleri köreltmesi iddiası oluşturmaktadır. Yüksek marjinal vergi oranları bütün gelir grupları açısından iktisadi özendirmeleri azaltırken, yüksek sosyal yardımlar ise, çalışmanın yoksullar açısından ‘artık getirisinin kalmamasına neden

olmaktadır. Neoliberallerin, bir başka savı da, sendikal faaliyetlerin ve emek piyasası düzenlemelerin görünüşteki bozucu etkileriyle birlikte değerlendirildiğinde, gelirin yeniden bölüşümünün olağan dışı yüksek ücretlere, yüksek enflasyona ve işsizliğe yol açacağıdır. Bu bağlamda sendikaların gücünün azaltılması, hükümet düzenlemelerinin ‘gevşetilmesi’ gibi yatırımları teşvik edecek ve emek piyasalarını ‘daha esnek’ kılacak başka politikalar da uygulamaya geçirilmiştir (Johnston, 2007:226-227). Bu bakış açısıyla oluşturulan politikaların yoksulluğu azaltmaktan ziyade artıracığı bugün artık net biçimde görülmektedir.

Bu bakış açısı ve bu bakışın yoksulluğa ilişkin kavrayışı şüphesiz yeni değildir. Fakat geçmişte varsıllık ve yoksulluk bir nevi ‘doğal yasa’ olarak görülüp, varlığı gerekli ve meşru olarak değerlendirilirken ve yoksulluk doğrudan yine yoksulların sırtına yüklenirken, bugün neden ve sonuç arasındaki ilişki gizilleştirilerek, yoksulluğun sistem tarafından üretildiği ve dolayısıyla sistemik bir sorun olduğunun üstü örtülmek istenmektedir. Örneğin Marx’ın (20011:624), zamanın büyük iktisatçılarından biri olduğunu vurguladığı, Venedikli papaz Ortes’in 1774 yılında yayınlanan yapıtından yaptığı alıntı, liberal zihniyetteki yoksulluk algısının sürekliliğini açıkça göstermektedir:

“bir ülkede iktisadi iyilik ile iktisadi kötülük her zaman birbirini dengeler. Bazıları için meta bolluğu, her zaman başkaları için bunların yokluğuna denk olur. Bazılarının büyük çaptaki zenginliği, her zaman, çok daha kalabalık olan başkalarının en gerekli şeylerden mutlak olarak yoksun bırakılmaları ile birlikte görülür. Bir ulusun zenginliği nüfusuna, sefaleti zenginliğine uygun olur. Bazılarının çalışkanlığı, başkalarını tembelleğe zorlar. Yoksullar ve tembeller, zenginlerin ve çalışanların zorunlu bir ürünüdür” (Ortes, 1774; aktaran Marx, 2011:624).

‘Tembellerin’ yoksul olduğuna dair klasik liberalizmden neoliberalizme intikal eden bu zihniyet sürekliliği ekseninde, neoliberalizmle birlikte onları ‘tembellikten’ kurtararak çalışmaya özendirilecek önlemler hızla alınmıştır. Daha önceki bölümlerde bu yöndeki değişiklikler ışığında sosyal güvenlik hizmetlerinin daraltılması ve aşındırılması neticesinde, devletin tüm vatandaşlarına karşı yerine getirdiği sosyal sorumluluklarının giderek ticarileşmesi, (örneğin sağlık ve eğitim hizmetlerinin ticarileşmesi), günümüzde çok geniş kesimlerin bu hizmetlere erişmesini engelleyerek, yoksulluğun derinleşmesine ve yoğunlaşmasına neden olmuştur.

4.SONUÇ

Neoliberalizmin yoksulluğu çözümü, onu artırarak derinleştirmekten geçtiği, artık bugün küresel ölçekte görünür hale gelmektedir. İşsizlik olgusu günümüzde artık bir nevi salgın gibi tüm dünyayı kuşatmaktadır. Şenses'in de (2009:692-694), yerinde tespitinde görüldüğü gibi neoliberal küreselleşmenin düzenleyici kurumlarının 1990'lı yıllardan itibaren küresel ölçekte derinleşen ve artan yoksulluğa karşı ilgisi oldukça ikircilikli bir yaklaşım sergilemektedir. Bir yandan küresel düzeyde aşırı yoksulluğun varlığını kabul edilmekte ve ona karşı duyarlılık gösterme ihtiyacı hissedilmekte; diğer yandan da neoliberalizme olan derin bağlılıkların ve son çeyrek yüzyılda neoliberal küreselleşmeye yönelik kaydedilmiş aşamaların geriye çevrilmesini gerektiren etkin yoksullukla mücadele önlemlerini almaya yönelik kararlı adımların atılması engellenmektedir. Bu bağlamda, bu yaklaşım ışığında geliştirilen yoksullukla mücadele politikaları, neoliberalizmin bakış açısının doğal bir uzantısı halini alarak, hayata geçirmeye çalıştıkları uygulamalar, yoksullukla mücadele etmek bir yana adeta neoliberalizmi derinleşmeye yönelik genel hedeflerine hizmet eder hale gelmektedir. Özellikle Şenses'in vurguladığı üzere, bakış açısıyla az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun boyutlarının ön plana çıkarılmasının gerisinde, bu ülkelerdeki yoksulluk oranlarının neoliberalizme rahat bir geçişin veya derinleştirilmesinin önündeki bir engel olarak görülmesi olduğu söylenebilir. Zira bu ülkelerde uygulamaya sokulan yoksullukla mücadele programları, yoksulluğu geriletmek şöyle dursun, giderek genişletip yoğunlaştırmaktadır. Sönmez, ayrıca, uluslararası finans kuruluşlarının yoksulluğa gösterdikleri ilginin neoliberalizme karşı ciddi bir tehdit haline gelen derin finansal krizlerle eşzamanlı olarak artışına da dikkat çekmektedir. Örneğin yoksulluğun çözümü için işsizliğin hafifletilmesine yönelik istihdamın artırılmasına yönelik, yapılan yetersiz değinmeler, işgücü piyasalarının esnekleştirilmesine bağlanmıştır. Yoksulların sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimlerine yapılan vurgu da, yine bu hizmetlerin ve bağlantılı olarak sosyal güvenlik sistemlerinin özelleştirilmesi yönündeki eğilimle ilintilidir. Mikro-kredi düzenlemelerine yapılan vurgu da yine Şenses'in ifade ettiği gibi, yoksulları finans sistemine dahil etme yönünde bir adım olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla genel finansal serbestleşme amacıyla uyumludur. Bu bağlamda Şenses, neoliberal küreselleşme sürecinde uluslararası düzenleyici kurumların yoksulluğu azaltmaya yönelik girişimlerinin, sadece neoliberal reformları koruma amacının gölgesinde ikinci plana itilmekle kalmadığını, bazı durumlarda bu reformları derinleştirmenin aracı olduğunu söylemektedir. Bu eksende denilebilir ki, neoliberal iktisadi ve siyasi politikalar, özellikle işsizliğin artması ve

derinleştirilmesine yol açarak, yoksulluk olgusunun şiddetlenmesine neden olmuş ve bu doğrultuda sorunun çözümüne yönelik girişimler de, sorunun kapitalist sistemin işleyişi ve sermaye mantığı açısından işlevsel hale getirilmesi yani yönetilmesi ekseninde olmuştur.

KAYNAKLAR

Bağımsız Sosyal Bilimciler, Türkiye’de ve Dünya’da Ekonomik Bunalım, 2008-2009, İstanbul:Yordam Kitap, 2009.

Bağımsız Sosyal Bilimciler, Ücretli Emek ve Sermaye: Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye’ye Yansımaları, İstanbul:Yordam Kitap, 2011.

Serdal, Bahçe ve Köse, Ahmet Haşim, “Yoksulluk:Hüzün ve Disiplin”, Mülkiye Dergisi. 37:1, Aralık 2012,19-32.

Belek, İlker, *PostKapitalist Paradigmalar*, İstanbul:Sorun Yayınları, 1999.

Boratav, K., (2008), “Neo-Liberalizmin Krizi ve Neo-Liberalizme Karşı Direniş İmkanları”, Yeniden Devrim Dergisi, s.72-73, sayı.6.

http://www.yenidendevrim.org/resimler/ekler/6588e932c7ccfa1_ek.pdf

Johnston, Deborah, “Yoksulluk ve Bölüşüm:Yeniden mi neoliberal Gündemde?”, içinde:Neoliberalizm:Muhafif Bir Seçki, (Editörler:Alfredo saad-Filho, Deborah Johnston), (Çev.Selda Başlı, Tuncel Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 2007.ss.223-234.

Harvey, David, *Marx’ın Kapitali İçin Klavuz*, (Çev. Bülent O. Doğan), İstanbul: Metis Yayınları, 2012a.

David, Harvey, *Sermayenin Mekanları*, (Çev. Başak Kıcırcı ve Diğerleri), İstanbul:Sel Yayınları, 2012b.

Koray, Meryem, “Esnelik Ya Da ‘Emek Piyasası’nın Küreselleşmesi”, içinde: 95-96 Petrol-İş Yıllığı, İstanbul: Petrol-İş Sendikası Yayınları, 1995, ss.747-772.

Marx, Karl, *Kapital*, Cilt.I, (Çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan), İstanbul:Yordam Kitap, 2011

Marx, Karl ve Engels, Friedrich, *Komünist Manifesto*, (Çev. Nail Satlıgan), İstanbul:Yordam Kitap, 2013.

Millar, j., “The Continuning Trend In Rising Poverty”, in: A.Sinfield, (Ed), Poverty, Inequality and Justice. Edinburgh:Edinburgh Press, 1993.

Munck, Ronaldo, “*Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti*” içinde: *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, (Editörler: Alfredo saad-Filho, Deborah Johnston), (Çev. Selda Başlı, Tuncel Öncel), Yordam Kitap, İstanbul, 2007.ss.106-121.

Mütevellioğlu, Nergis ve Işık, Sayım, “*Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm*”, içinde: *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*, (Editörler: Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.ss.159-199.

Öngen, Tülin, “*Sınıf Mücadelesi Olarak Esneklik*”, içinde: 95-96 Petrol-İş Yıllığı, İstanbul: Petrol-İş Sendikası Yayınları, 1995, ss.829-847.

Öngen, Tülin, “*İşçi Sınıfının Yeniden Yapılandırılması*”, içinde: Sanayi Kongresi’97, Ankara: Makine Mühendisleri Odası Yayınları, 1998, ss.196-200.

Savran, Sungur, *Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm*, İstanbul: Yordam Kitap, 2008.

Sönmez, Sinan, “*Türkiye Ekonomisinde Neoliberal dönüşüm Politikaları ve Etkileri*”, içinde: *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*, (Editörler: Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.ss.25-72.

Şenses, Fikret, “*Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlantılar: Türkiye Deneyiminden Çıkarılacak Dersler*”, içinde: *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, (Editör: Fikret Şenses), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.ss.679-704.

Yeldan, Erinç, *Küreselleşme Kim İçin?*, İstanbul: Yordam Kitap, 2008.

Yeldan, Erinç, “*Finans Çağında Eklemlenme Kalıpları: Neoliberal Küreselleşmenin Çevresel Bir Ekonomisi Olarak Türkiye Örneği*”, içinde: *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*, (Editörler: Nergis Mütevellioğlu, Sinan Sönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.ss.129156.

